

ATEİZM Mİ AGNOSTİSİZM Mİ? BERTRAND RUSSELL'İN TERCİHİ

Tamer YILDIRIM*

ABSTRACT

In this article, I am going to discuss definition of agnosticism. In generally agnosticism is the belief that man cannot know whether or not God exists. The great British philosopher and mathematician Bertrand Russell's (1872–1970) approach to religion will be evaluated in the context of his works. And in this article it will be tried to exposed that Russell is not an atheist, but only an agnostic.

Keywords: *Atheism, Agnosticism, Bertrand Russell, Logical Atomism, Scepticism.*

(Ateizm or Agnosticism?: Bertrand Russell's Preference)

ÖZET

Bu makalede agnostisizmin tanımı tartışılacaktır. Genelde agnostikler, insanın Tanrı'nın var olup olmadığını bilemeyeceğine inanır. Bu anlamda İngiliz filozof ve matematikçi Bertrand Russell'in (1872–1970) eserlerinden hareketle onun dine yaklaşım tarzı ele alınacak ve Russell'in bir ateist değil daha ziyade bir agnostik olduğu gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ateizm, Agnostisizm, Bertrand Russell, Mantıkçı Atomculuk, Şüphecilik.*

* Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi

Çağdaş felsefede özellikle mantık ve matematik alanında önemli çalışmalara imza atan Bertrand Russell'in (1872–1970) 21. yüzyıl düşüncesine farklı boyutlarda oldukça güçlü etkileri olmuştur. Çağdaş dönemde yaşamasına ve yazdığı eserlerle pek çok konuya açıklık getirmesine rağmen Russell'in dini düşünce açısından ateist veya agnostik (bilinemezci) şeklinde iki farklı kavram veya dine yaklaşım tarzıyla nitelendirildiğini görmekteyiz. Bunların birbirleriyle birebir örtüştüğünü söyleyemeyeceğimiz için Russell'in hangi kategori içerisinde yer alacağını belirlemek gerekir. Konunun çözümlenmesinde önce agnostisizmin tanımına, devamında ise Russell'in düşünsel gelişimi veya daha doğru ifadeyle savunuculuğunu yaptığı felsefi akımlara değinmek faydalı olacaktır.

Agnostisizm farklı şekillerde tanımlanıp çeşitli kısımlara ayrılabilir, hatta bu görüşlerin bazıları ateistlerce kabul edilebileceği gibi teistlerce kabul edilebilir şekilde ifade edilse de, biz burada agnostisizmi ana hatlarıyla ele alıp değerlendireceğiz.¹ Agnostisizm, bilginin ancak zihnimizin oluşturduğu güvenebileceğimiz konularla sınırlı kaldığını öne süren, dolayısıyla da mutlak varlık, Tanrı varlığının özü, temeli, anlamı gibi fizik ötesi konuları bilemeyeceğimizi savunan, bu anlamda Tanrı'nın bizden çok farklı olduğunu, bu nedenle de onun hakkında akledilebilir hiçbir şey söyleyemeyeceğimizi ifade eden, kısaca Tanrı'nın varlığı ya da yokluğunu bilemeyeceğimizi öne süren öğretiyeye denir.² Bu öğretiye göre, ne teizmin iddia ettiği gibi Tanrı'nın varlığını ne de ateizmin iddia ettiği gibi Tanrı'nın yokluğunu kanıtlamaya gerek/imbân vardır.³

¹ Daniel J. Hill and Randal D. Rauser, "Agnosticism", *Christian Philosophy A-Z*, Edinburgh 2006, s. 6, ayrıca bkz. *The Unknown God: Agnostic Essays*, Anthony Kenny, London 2004. özellikle bkz. "Metaphor, Analogy and Agnosticism", s. 34–45. Günümüzde Rudolf Otto, Thomas McPherson gibi çağdaş düşünürler kendilerini dini agnostisizm içinde görmüşlerdir. Dini agnostisizm için bkz. Aydın Topaloğlu, *Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları Teizm Ya da Ateizm*, İstanbul 2001, s. 137–138. Agnostiklerin bazıları da din karşıtı agnostikler olarak adlandırılır. Din karşıtı agnostikler için bkz. Thomas Mepheron, *Philosophy and Religious Belief*, London 1974, s. 22–23.

² Zeki Özcan, "Özel Sözlük, Agnostisizm maddesi", (Frédéric Ferré, *Din Dilinin Anlamı: Modern Mantık ve İman*, Çev. Zeki Özcan, Bursa, 1999, içinde) s. 219.

³ Agnostik ateiste benzemez çünkü ateist Tanrı'nın olmadığını kabul eder, bir teist de Tanrı'nın olduğunu. Bundan dolayı teist teizmi kabul ederken ateist onu inkâr eder, agnostikte bu önermenin doğru olup olmadığına dair herhangi bir

Tarihsel olarak baktığımızda agnostisizm terimi, ilkin, İngiliz düşünürü Thomas Huxley (1825–1895) tarafından Yunanca “bilinemez” anlamına gelen *a gnostos* sözcüğünden türetilerek kendi öğretisini adlandırmak için kullanılmışsa da, terim, daha sonra, geriye doğru götürülerek bütün bilinemezci öğretileri kapsamıştır. Bu terimin İlk biçimleri, Antikçağ sofistlerinde görülür.⁴ Antikçağın ünlü sofisti Protogoras’ın “İnsan, bilebileceği tek şey olan kendisiyle yetinmelidir, duyularla algılanmamaları, insan hayatının kısa oluşu gibi sebeplerden dolayı Tanrılar hakkında bilgi edinemeyiz” sözleri ilkçağda agnostisizmin içeriğini belirtmesi açısından önemlidir. Yani duyumcu olan antikçağ Yunan sofistlerine göre bilgi, duyuların sonucudur, duyularımızla elde ettiğimiz dışında başkaca hiç bir bilgiye erişemeyiz. Her kişinin duyusu kendine göre olduğundan her kişinin bilgisi de zorunlu olarak kendine göre olacaktır; herkes için geçerli bir bilgi olamaz. İnsan, kendisi için bilinebilecek tek şeyle, kendisiyle yetinmelidir. Bundan hareketle modern agnostisizmin kaynaklarının şüpheli pre-sokratik filozoflar veya Helenistik Akademinin filozofları tarafından ortaya konulduğunu söyleyebiliriz.⁵ Fakat çağdaş din felsefesinde agnostisizm Tanrı ve onunla alakalı gözlemlenemeyen her şeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Genel olarak bakıldığında ise agnostisizm, bilimin denetiminden yoksun insan düşüncesinin düştüğü yanılgılara bir tepki olarak ortaya çıktığı ifade edilirken, çağdaş dönemde felsefenin metafiziklere ve fideizme meydan okuması olarak değerlendirilmiştir.⁶ Günümüzde ise dini tasfiye etmiş olduklarına inanılan pozitivist bilimcilik gibi felsefi kuramların çözümlerine tanık olsak da, 20. yüzyılın başlarından itibaren bilim anlayışındaki farklılıklar ve değerlendirmeler çağın şekillenmesinde ve felsefi anlayışın yerleşmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu noktada Russell’in etkisi de çok açık bir şekilde kendini göstermiştir. 1929 yılında açıklanan “Bilimsel Dünya Görüşü: Viyana Çevresi” başlıklı programda açıkça amaçlarının tek bir bilimin, yani insanlığın edinebileceği tüm

görüşe sahip olmayarak bunu kısıtlar. Alvin Plantinga, “Agnosticism”, ed. Jonathan Dancy, Ernest Sosa, *A Companion to Epistemology*, Malden 2006, s. 10.

⁴ Hüsamettin Erdem, *Bazı Felsefe Problemleri*, Konya, 2009, s. 228–29.

⁵ James Kelenberger, “İmanın Üç Modeli”, der. Temel Yeşilyurt, *Dinin Bilginin İmkânı*, İstanbul 2003, s. 226–227.

⁶ Gerald Benedict, “Agnosticism”, *The Watkins Dictionary of Religions and Secular Faiths*, London 2008, s. 9–10.

bilgileri; fizik ve psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin yaratılması olduğu, bu amaca ulaşmanın G. Peano, G. Frege, A. N. Whitehead ve Russell'in geliştirmiş oldukları mantıksal çözümleme yönteminin kullanılmasıyla olacağını, bu yöntemin de, bilimi metafizik sorunlardan ve anlamsız önermelerden arındırmak ve aynı zamanda, doğrudan gözlemlenebilir içeriklerini; yani 'verilmiş olanı' göstermek yoluyla deneysel bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturmak olduğu belirtilmiştir.⁷ Fakat bu noktada bilimsel araştırmalardaki yöntem ve çıkarsamaları dini araştırmalara uygulamak çok da uyumlu ve mümkün olmayacaktır. Farklı bir yolu öneren Rodney Stark ise "dinin sadece insanla ilişkili boyutunu biliyor olmamız, dinin salt bir yanılısıma olduğu ve Tanrıların 'umulanın tatmini'nden doğan hayal ürünleri olduğu varsayımının geçerliliğini ortaya koymaya yetmez. Bilim için Tanrıların varlığına ya da yokluğuna ilişkin sorulara yanıt bulmak tümüyle imkânsızdır. Bu nedenle ateist ve teist varsayımlar eşit derecede bilim dışıdır ve her iki varsayım üzerine kurulan çalışmalar eşit derecede eksiktir. Uygun bilimsel yaklaşım agnostik görüştür. Din olgusunun sadece insani yönünü gözlemleyebildiğimiz için araştırmalarımızı dinin gerçek ya da hayali yapısına ilişkin varsayımları bir kenara bırakarak, sosyal bilimlerin bilinen yöntemleriyle yürütebiliriz. Bu yöntemle yürütülen çalışmalar bizi bilime götürecektir: çünkü ateist ya da teist varsayımlar inanç odaklıdır ve çoğu zaman kanıt sunmazlar".⁸ Sosyal bilimciler bu agnostik varsayıma boyun eğmek zorunda olsalar bile inanmadıkları din olgusunun insani tarafını

⁷ Philipp Frank, *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*, çev. Yılmaz Öner, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 42–43. Russell, Karl Marx'ın düşüncesinin aksine "filozofun gerçek işlevi dünyayı değiştirmek değil, onu anlamaktır" diyerek filozoflarla, bilimsel çalışma yapanların görev alanlarının ve izlemeleri gereken yöntemlerin birbirlerinden farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Russell'in düşünce sisteminde içinde yaşanılan doğa; salt mantık ilişkileriyle birbirine bağlanan duyu verilerinin oluşturduğu bir bütündür. Burada Russell'in, Viyana Çevresi'nin genel ilkesi haline gelen 'sadece mantıkçı pozitivizm' söylemiyle felsefeye yaklaşmakta olduğunu görmekteyiz.

⁸ Rodney Stark, *Tek Gerçek Tanrı; Tektanrıcılığın Tarihsel Sonuçları*, çev. Çiğdem Özür, İstanbul 2005, s. 8–9. Bu anlamda Max Weber, din konusunda mutlak biçimde kararsız olduğunu, ancak "kendi kendimi titizlikle sorgulamam bana ne din karşıtı ne de dinsiz olduğumu gösterdi" demektedir. William Swatos, *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek 1998, s. 548.

yakalamaları da pek olası değildir. Dini anlamak isteyen sosyal bilimcilerin dindar olması gerekli değildir; ancak inanç ve ibadeti bilimsel olarak inceleyebilmek için inançsızlıklarını bir kenara bırakmaları şarttır. E. Durkheim'ın 1914'te yapılan "Özgür Düşünürler" toplantısında söyledikleri bu görüşü destekler niteliktedir: "Bir özgür düşünür dinle inançlı biri gibi yüzleşmelidir. Dini konu alan çalışmalara dinsel bir duyguyla eğilmeyen birinin din hakkında söyleyecek hiçbir sözü olamaz. O, renkleri tanımlamaya çalışan kör bir adam gibidir".⁹ Burada Durkheim'ın söylediği, dini konu alan çalışmalara dinsel bir duyguyla eğilmeyen birinin söyleyecek sözü olamayacağı değerlendirmesine Russell açısından değinecek olursak, onun içinde bulunduğu durum ve din hakkında söylemiş olduğu sözlerin değeri konusu hemen akla gelecektir. Fakat Russell, gençlik döneminde oldukça dindar bir kişi olduğunu ve dinin kendisi için matematik dışında her şeyden daha önemli olduğunu belirterek yaşamının bir döneminde bu duyguyu tecrübe ettiğini açıkça ifade etmiştir.¹⁰

Fakat Rodney Stark'ın belirttiğinin aksine Mehmet Aydın bu noktada Tanrı'nın varlığına inanmakla, tanrılığını kanıtlamanın birbirlerinden farklı şeyler olduğunu ve agnostisizmin haklı olabilmesi için aşağıdaki önermelerden birini kabul etmesi gerektiğini belirtmektedir. Aydın'a göre;

a) Tanrı'nın hem var, hem de yok olduğunu gösteren bir takım ipuçları vardır.

b) Tanrı'nın var ya da yok olduğunu gösteren hiçbir ipucu yoktur.

Agnostik (a) şıkkını kabul etmez. Var derse teist, yok derse ateist olacaktır. İkinci iddiayı da kabul edemez, çünkü bu takdirde kendi temelini yıkacaktır. Bu gibi çelişkilerden dolayı agnostisizm çok eleştirilere uğramış, hatta Tanrı inancına kesin bir cevap olmadığı ve dini araştırmalara bir yöntem oluşturmasının da yukarıda belirtilen

⁹ Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life*, çev. Karen E. Fields, New York 1995, s. xvii, 195.

¹⁰ Bertrand Russell, *İnsanlığın Geleceği*, çev. Memduh Balaban, İstanbul 1964, s. 18.

nedenlerden dolayı tartışmalı olacağı belirtilmiştir.¹¹ Dini inceleme araştırmalarda yöntem konusunda durum böyle iken, agnostisizmin ateizme giden yolda bir durak olması da tartışılır bir mevzudur, zira ateizm de teizm gibi bilimsel çıkarımdan çok bir inançtır. Agnostisizm ise bir dinden ziyade bir kavramdır. Agnostisizm Tanrı'nın olup olmayacağını bilemeyeceğimizi öngörür. Aslında Müslümanlar da Tanrı'nın varlığını bilmez, sadece var olduğuna inanırlar; burada bilmekten kasıt rasyonel düşünce sisteminde varlığın bilimsel yöntemlerle her an kanıtlanabilir olmasıdır. Yani, Tanrı'nın gerçek doğası, insanın kavrama alanının ötesinde olduğu için, bilinemez. Agnostiklere göre Tanrı'nın varlığının bilinemez olması zorunlu olarak O'nun yokluğunu iddia etmek, yani ateizm anlamına gelmemektedir. Zaten bu noktada agnostisizm ateizmden ayrılmaktadır. Çünkü agnostisizm ateizmi de reddeder.¹² Tanrı'ya inanmak ya da inanmamak bir taraf tutma, tavır alma veya bir seçimdir. Agnostisizm taraf tutmaz. Bu bir anlamda da seçmemeyi seçmektir. Fakat geleneksel agnostisizmin Tanrı'nın varolduğu önermesini doğrulanabilir olmasa bile anlamlı bir önerme olarak gören bakış açısına karşın, söz konusu önermeyi doğrulanamadığı için aynı zamanda anlamsız bir önerme olarak gören ve reddeden mantıkçı pozitivistler de vardır. Russell da bu düşünürler arasındadır.

Russell'in genel olarak düşünce sisteminin nasıl bir gelişim seyri gösterdiğini öğrendiğimizde onun böyle bir düşünceyi benimseme nedenleri daha iyi anlaşılacaktır. Tarihsel olarak bakıldığında Russell'in düşünsel hayatının ilk safhasında idealizmin etkisi vardır. Fakat 1898'in sonundan itibaren, dostu G. E. Moore ile birlikte idealizme karşıt bir görüş benimsemiştir. 1900'de, İtalyan matematikçisi G. Peano, onu, yeni mantığın analitik gücü konusunda ikna etmiş, böylece mantığı geliştirmeye ve matematiği de mantığa indirgemeye çalışarak A. N. Whitehead ile birlikte, 1910–1913 arasında, *Principia Mathematica*'yı 3

¹¹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1999, s. 211. Bu noktada agnostisizmin dini düşünce yönünden ele aldığıda şu görülür ki, dini tecrübede önemli nokta bu tecrübenin kognitif tarafıdır. Bu kognitifliğin olmayışı son tahlilde agnostisizm veya şüphecilğe götürmektedir. Dilimizde Tanrı'ya referansta bulunmamıza imkân veren hiçbir unsurun olmadığını söylemek, bütün teologların agnostik olmaları sonucunu doğururdu. Yaratıklarına yarattıkları yoluyla kendini açmakla bizatihi Tanrı böyle bir agnostisizmin önünü kapamıştır. Şaban Ali Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih*, Ankara 2005, s. 192–193.

¹² Topaloğlu, a.g.e., s. 33.

cild halinde yayımlamıştır. Daha sonra bilimsel araştırmalarında kendini dil ve bilgi felsefesine adayan Russell, idealist felsefeden yeni realizme, oradan da mantıkçı atomculuğa yönelmiştir. Russell, mantıkçı atomculuğu da “Ele aldığınız her hangi bir konunun özüne varmak için tutunulacak yol çözümlenmez. Her şeyi çözümleyerek öyle bir yere gelirsiniz ki, orada artık çözümlenemez şeyler çıkar karşınıza. İşte bunlar mantıksal atomlardır. Bunlara mantıksal atomlar diyorum, çünkü onlar artık madde değildir. Bunlara nesnelere meydana getiren idealer diyebiliriz” şeklinde açıklar.¹³ Yani bu kurama göre gerçekliği kavrayabilmek için, algı verilerinin ilk öğelerine değin gitmek gerekir. Bu yönüyle Russell’ın felsefi gelişimi, durağanlığın aksine sürekli değişim ve gelişim içinde olmuştur.¹⁴ Genel olarak bakıldığında Mantıkçı Atomculuk adını verdiği görüşün adeta İngiltere’deki temsilcisi konumunda olan Russell’ın cazibesi hem deneyciliği, yani dünya hakkındaki bütün bilgimizin deneyimlerden kaynaklandığı teorisini savunmasından, hem de mantığı matematik ve dile uygulamada öncülük etmesinden kaynaklanıyordu. Matematik-mantık bağlantısı onun öğretisinin temelini oluşturur. Hatta Hans Reichenbach, Russell’la tarihte ‘matematikselsel mantıkçı’ yeni bir filozof türünün ortaya çıktığını belirtmiştir.¹⁵ Yukarıda da belirttiğimiz gibi mantıkçı pozitivism tek bir bilim fikrini ortaya atıyordu ve bu düşünce okulunun amacı da böyle tek bir bilimin kurulmasıydı. Fakat bunun imkânı tartışmalı bir konuydu.

Bu bağlamda Russell’ın Tanrı düşüncesine baktığımızda şunu görürüz ki, Russell’ın Tanrı karşısındaki tutumu felsefi anlamda agnostiktir.¹⁶ F. C. Copleston’un kendisine sorduğu “Tanrı konusundaki tutumunuz ateist mi yoksa agnostik mi?” şeklindeki sorusuna ‘Benim tutumum agnostiktir’¹⁷ şeklinde cevap vermiş ve “Tanrı’nın var olmadığını kanıtlayabileceğimi iddia etmiyorum. Hıristiyan Tanrısı da,

¹³ Bertrand Russell, *Düşünceler*, çev. S. Eyüboğlu, V. Günyol, İstanbul 1982, s. 36, 37.

¹⁴ Nejat Bozkurt, Russell’ın zihinsel açıdan sürekli bir oluşum içinde bulunduğunu, bu yüzden de tutarlı ve olmuş ve bitmiş bir sistem kurmadığını belirtir. Nejat Bozkurt, *Çağdaş Felsefeden Kesitler*, İstanbul 1990, s. 144.

¹⁵ Hans Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım, İstanbul 1981, s. 148.

¹⁶ Değerlendirme için bkz. Aydın Işık, *Mutlu Bir Karamsardan Din Üzerine Russell*, Ankara 2008, s. 219–220.

¹⁷ Bertrand Russell, *Why I am not Christian?*, London 1967, s. 138.

Mısır'ın, Babil'in veya Olimpos'un Tanrıları da var olabilir. Ancak bu varsayımlardan hiçbiri diğerinden daha geçerli değildir. Bu tür şeyler, bilgi alanının dışındadır ve bu yüzden onlardan herhangi birini ele almak gereksizdir"¹⁸ görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Russell, 1947'de "Am I an Atheist or an Agnostic?" adıyla kaleme aldığı yazıda kendisinin agnostik mi, ateist mi olduğu tartışmasına değinerek kendisine dininin ne olduğu sorulunca bunu cevaplandırmanın zor olduğunu, ateist mi yoksa agnostik mi olarak nitelendirileceğini bilmediğini, ama filozof olarak tümüyle felsefi bir izleyici karşındaysa kendisini agnostik olarak nitelendirdiğini, çünkü Tanrı'nın kesin olarak olmadığına dair bir delilinin bulunmadığını belirtir. Öte yandan, sokaktaki sıradan bir insana doğru izlenimi verebilmek için de ateist olduğunu, çünkü ilahi dinlerdeki 'tanrının yokluğunun ispatı yok' demenin yanında bir de 'Homerik tanrıların da yokluğunun ispatı yok' diye de eklemesi gerektiğini belirtir ve şöyle devam eder: "Homer'in tanrılarının gerçek olma olasılığını düşünmeyiz bile; ama size 'Zeus, Hera, Poseidon ve diğerlerinin olmadığını ispatlamanız' gibi bir görev verilse, bunu da yaparken zorluk çekeceksinizdir, çünkü böyle bir ispat yoktur. Bu açıdan felsefi bir dinleyici kitlesine agnostik olduğumu söyleyeceğim, ancak popüler olarak birçoğumuz ateist olduğunu söyleyecektir".¹⁹ Russell'ı ateist olarak değerlendirenlerin temel çıkış noktası da genel bir değerlendirme olan "Eğer Tanrı'ya inanmıyorsanız, ateistsinizdir" çıkarımıdır. Dini metinlerden hareketle meseleye yaklaştığımızda sonuçta ateizmle agnostisizmin aynı şekilde değerlendirilebileceğini, ama kavramlara felsefi düşünüş açısından yaklaştığımızda içerik olarak farklı şeyleri ifade ettiğini belirtmek zorundayız. Russell bu yazısının 'Skeptisizm' kısmında ise "Hıristiyan Tanrısı ile Homerik tanrıların var olmaları arasında tamamen aynı derecede bir olasılık vardır. Bu ikisinin de olmadığını ispatlayamam, ancak var olma ihtimallerini ciddi ciddi göz önüne almaya değer birer alternatif olarak görmüyorum. Buna mukabil bu çizgideki bir yaklaşım dâhilinde ateistim diyeceğim" demektedir. Sadece bu kısma baktığımızda ateist diye kendini niteliyor diyebiliriz. Fakat gerek yazının

¹⁸ a.g.e., s. 46.

¹⁹ Bertrand Russell, *Sceptical Essays*, London 1928, 149–150. John G. Slater, *Bertrand Russell*, Bristol 1994, s. 90. Bayram Dalkılıç, Russell'in agnostik değil ateist olduğunu savunur. Bkz. Bayram Dalkılıç, *Bertrand Russell Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür*, Konya 2000, s. 127–130.

baş tarafındaki ifadelerine ve gerekse 3 Kasım 1953 yılında *American Look* dergisinde yayınlanan “What is an Agnostic?” adlı makalesinde dini düşünce açısından durumunu açıkça ifade ettiğini görmekteyiz. Bu yazıda agnostik kelimesini tanımlarken, “bir agnostik, Tanrı ve dünya ötesi yaşam hakkında doğruyu bilmenin imkânsız olduğunu düşünür” der ve devamlı, ‘agnostikler ateist midir?’ şeklinde bir soru sorar ve bu sorusuna cevap arar. Ona göre bir ateist, bir Hıristiyan gibi, Tanrı’nın var olup olmadığını bilebileceğini düşünür. Teist, Tanrı’nın var olduğunu, ateist ise var olmadığını söyler. Agnostik ise böyle sonuca bağlanamayacak metafizik bir konuda onay ya da inkâr anlamında herhangi bir şey söylemez. Tanrı var veya yok olabilir; bu bir agnostiğin ilgileneceği konu değildir. Ama bir agnostik Hıristiyan da, kendi tanrısının Olimpos tanrıları kadar olasılıksız olduğunu düşünebilir ve bu konuya yaklaşımı açısından pratikte ateistlerle birdir.²⁰ Yani kendisinin agnostik olduğunu kabul eden Russell’a göre agnostisizm, ateizmden farklı, ancak ondan uzak değildir. Çünkü agnostisizm, ateizm gibi metafizik fenomenleri kendisine bir problem alanı olarak benimsemez; teizmin Tanrı’nın var olduğunu kabul edip ispata çalıştığı gibi, ateizm de Tanrı’nın var olmadığını kabul etmekte ve ispata çalışmaktadır. Ateizm olumsuz anlamda da olsa bir inançtır. Hâlbuki agnostisizm, bu tür metafizik konularla ilgili olarak, lehte veya aleyhte herhangi bir şey söylemez ve metafizik şeyler konusunda da bir inanca sahip değildir.²¹

agnostik olmanın aslında önemli nedenleri vardır. Zira Tanrı’nın varlığını bilmiyorsak neden varlığından bahsedelim? Neden varlığını bilmediğimiz bir şeyi olumlama ya da olumsuzlama yoluna gidelim? Çünkü söylemlere baktığımızda ateist veya teist aslında Tanrı hakkında bildiklerinden daha fazlasını söylemektedirler. Her ikisinin de olgusal anlamda kanıtları yorumsaldır. Bir ateist Tanrı’nın olmadığını aslında bilimsel anlamda bilemez. Teist için de durum aynıdır. Yani inançsızlık

²⁰ Bertrand Russell, “Why is an Agnostic?”, *The Basic Writings of Bertrand Russell*, ed. Robert E. Egner ve Lester E. Denonn, London, 1962, s. 577. Russell bir söyleşisinde ise farklı pek çok dinin kabul ettiği tanrıların varolabileceğini, bunun tersini tanıtlamaya gücü yetmeyeceğini belirtir. Bertrand Russell, *İnsanlığın Geleceği*, çev. Memduh Balaban, İstanbul 1964, s. 20.

²¹ Osman Elmalı, *Bertrand Russell’da Ahlak Felsefesi*, İstanbul 2005, s. 26, s. 189.

bir bilgi değildir; tabi bu durum olayın tersi içinde geçerlidir. Çünkü bilgi olduğunda inanmak ya da inanmamak gibi bir durum söz konusu olmaz.

Russell'in agnostisizmi savunmasının en önemli sebeplerinden biri ise kesin kabullerin insanın düşünme melekelerini körelttiği, insanın bilimsel bir ruh kazanmasını engellediği şeklindeki değerlendirmesidir. Bundan dolayı Russell, bilimsel düşünceyi etkileyen zihinsel araştırmadan geçmeyen her türlü kabulü zararlı olarak görür.²² Çünkü bilginin tek kaynağı olan bilim, Tanrı'ya ya da ölümsüzlüğe inanmak için hiçbir dayanak getirmez. Hatta felsefenin bile bilimsel olması gerektiğini, filozofun da bilimsel bir ölü taşıması gerektiğini, etkinlik alanının yalnızca bilimsel olarak incelenebilen sorunlara uzanması gerektiğini belirtir. Russell'a göre felsefi düşüncede bulunması gereken bazı özellikler vardır. Bunlar eleştiri, her türlü önyargıdan uzak olma, bilgiyi amaç edinme ve şüpheciliktir. Russell, hiçbir şeyden emin olunmaması, insanın içinde her zaman biraz şüphe bulunması gerektiğini düşünür ve felsefedeki şüpheciliği vazgeçilemez bir yöntem olarak görür.

Ludwig Wittgenstein'in felsefeye karşı felsefi bir tavır olarak ileri sürdüğü "*Tractatus Logico-Philosophicus*"un meşhur yedinci ve son aforizması "Üzerinde konuşamadığımız şeyler konusunda susmalı!"²³ sözü adeta Russell'in din ve onunla alakalı konulardaki tavrını özetlemektedir. Zaten Mantıkçı Atomculuğu savunan bir düşünürün felsefi anlamda ateizmi savunması mümkün değildir. Çünkü bu, savunmuş olduğu görüşün temelleriyle çeliştiği anlamına gelir ki, Russell gibi dikkatli ve eleştirel zihne sahip olan bir düşünürün böyle bir hataya düşmesi beklenemez. Dolayısıyla düşünsel anlamda Russell'in bir agnostik olduğunu, ama günlük hayatta Tanrı yokmuş gibi hareket ettiğini söyleyebiliriz.

²² Bertrand Russell, *Eğitim ve Toplum Düzeni*, çev. Nail Bezel, İstanbul 1969, s. 88-91.

²³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. Charles Kay Ogden, New York 2005, s. 189.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mehmet. *Din Felsefesi*. 8. Basım. İzmir: İ.İ.F.V. Yayınları, 1999.
- BENEDİCT, Gerald. “Agnostisizm maddesi”, *The Watkins Dictionary of Religions and Secular Faiths*. London: Watkins Publishing, 2008.
- BOZKURT, Nejat. *Çağdaş Felsefeden Kesitler*. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1990.
- DALKILIÇ, Bayram. *Bertrand Russell Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür*. Konya: Kendözü Yayınları, 2000.
- DURKHEİM, E. *The Elementary Forms of Religious Life*. çev. Karen E. Fields. New York: The Free Press, 1995.
- DÜZGÜN, Şaban Ali. *Allah, Tabiat ve Tarih*. Ankara: Lotus Yayınları, 2005.
- ELMALI, Osman. *Bertrand Russell’da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- ERDEM, Hüsamettin. *Bazı Felsefe Problemleri*. 2. Baskı, Konya: Hü-er Yayınları, 2009.
- FRANK, Phlipp. *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*. 2. Baskı. çev. Yılmaz Öner. İstanbul: Spartaküs Yayınları, 1999.
- HİLL, Daniel J., Rauser, Randal D., *Christian Philosophy A-Z*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- IŞIK, Aydın. *Mutlu Bir Karamsardan Din Üzerine Russell*. Ankara: Lotus Yayınları, 2008.
- KELENBERGER, James. “İmanın Üç Modeli”, der. ve çev. Temel Yeşilyurt. *Dinin Bilginin İmkânı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003. s. 213–236.
- KENNY, Anthony. *The Unknown God: Agnostic Essays*. London: Continuum Press, 2004.
- MEPHERSON, Thomas. *Philosophy and Religious Belief*. London: Hutchiman, University Library, 1974.
- ÖZCAN, Zeki. “Özel Sözlük, Agnostisizm”. Frédéric Ferré, *Din Dilinin Anlamı: Modern Mantık ve İman*, çev. Zeki Özcan. Bursa: Alfa Yayınları, 1999. s. 219–228.

- PLANTİNGA, Alvin. "Agnosticism", *A Companion to Epistemology*. ed. Jonathan Dancy ve Ernest Sosa. Madlen: Blackwell Publishing, 2006.
- REİCHENBACH, Hans. *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*. çev. Cemal Yıldırım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.
- RUSSELL, Bertrand. *Düşünceler*. 4. Basım. çev. S. Eyüboğlu, V. Günyol. İstanbul: Say Yayınları, 1982.
- RUSSELL, Bertrand. *Eğitim ve Toplum Düzeni*. çev. Nail Bezel. İstanbul: Varlık Yayınları, 1969.
- RUSSELL, Bertrand. *İnsanlığın Geleceği*. çev. Memduh Balaban. İstanbul: Ataç Kitabevi, 1964.
- RUSSELL, Bertrand, *Neden Hıristiyan Değilim*, çev. Ender Gürol. İstanbul: Varlık Yayınları, 1966.
- RUSSELL, Bertrand. *Sceptical Essays*. London: George Allen ve Unwin Ltd., 1928.
- RUSSELL, Bertrand. "Why is an Agnostic?", *The Basic Writings of Bertrand Russell*. 2. Basım. edt. Robert E. Egner ve Lester E. Denonn. London: George Allen ve Unwin Ltd., 1962.
- RUSSELL, Bertrand. *Why I am not Christian?*. London: George Allen ve Unwin Ltd., 1967.
- SLATER, John G.. *Bertrand Russell*. Bristol: Thoemmes Press, 1994.
- STARK, Rodney. *Tek Gerçek Tanrı; Tektanrıcılığın Tarihsel Sonuçları*. çev. Çiğdem Özüer. İstanbul: Literatür Yayınları, 2005.
- SWATOS, William. *Encyclopedia of Religion and Society*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1998.
- TOPALOĞLU, Aydın. *Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları Teizm Ya da Ateizm*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.
- WİTTGENSTEİN, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. trans. Charles Kay Ogden. New York: Routledge, 2005.